

TÜRKİYE VE SANAYİLEŞME

Hikmet ÇETİN (*)

Kalkınma açısından dünya ülkelerinin gelişmiş ve gelişmemiş yada gelişmekte olanlar şeklinde iki gruba ayrılması, izlenen genel bir yöntemdir. Gelişmekte olan ülkeler de kendi içinde, hızlı bir büyümeyi sağlayanlar, petrol ihracatçısı durumunda olanlar, ve yoksulluk çizgisinin altında bulunanlar gibi gruplara ayrılabilir. İş gücü verimliliğinin düşük olması, milli gelirin ve dış ticaretin büyük ölçüde tarıma dayanması, nüfusun önemli bir bölümünün kırsal alanda yaşaması, eğitim ve sağlık düzeyinin yetersiz olması, birey başına gelirin düşük olması bu ülkelerin başlıca ortak özellikleridir.

Gelişmiş ülkelerin belirgin bir özelliği ise sanayileşmiş olmalarıdır. Bu ülkelerde genel olarak gayri safi yurt içi hasılanın ortalama yüzde 40-50'si sanayi kesiminden oluşmakta, işgücü arzının ortalama yüzde 30-40'ı sanayi kesiminde çalışmakta ve ihracatlarının büyük bir kısmı sanayi ürünlerinden meydana gelmektedir. Bu özellikleri içeren ülkelerde, gelişmişlik düzeyinin genel bir göstergesi olan birey başına ulusal gelir de yüksektir.

Gelişmekte olan ülkelerin ortak bir amacı, toplumlarını ileri ülkelerin gelişmişlik düzeyine çıkaracak kalkınmayı en kısa zamanda gerçekleştirmektir. Bu ülkelerin ekonomik kalkınma amaçlarına ve gelişme özelemlerine

(*) DPT İktisadi Plânlama Dairesi Başkanı.

açıkça karşı çıkılması elbette beklenemez. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin kalkınma yöntem ve stratejileri konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Kalkınma stratejisi ile ilgili olarak tartışılan konuların başında kuşkusuz sanayileşme gelmektedir. Sanayi mi, tarım mı konusundaki uzun tartışmalara burada girilmeyecektir. Ancak birinin diğerine karşı olduğu şeklindeki görüşlerin yanıltıcı ve yanlış oyduğunu belirtmekte yarar vardır.

Sanayileşme sürecinde tarım kesiminden önemli katkılar beklendiği gibi, tarımın modernleşmesi, verimliliğinin artırılması ve gelişmesi de ancak sanayileşme ile gerçekleşebilecek bir olgudur. Gösterilebilecek tüm çabalara rağmen, teknolojik ve doğal etkenler tarımdaki gelişme hızını sınırlamaktadır. Bu nedenle yüksek kalkınma hızı, tarım dışında hızlı artış gösterebilen kesimlerin bulunması zorunlu kılmaktadır. Tarihi gelişim, diğer ülkelerin deneyleri ve gözlemleri ülkelerin bilinçli çabaları ile yüksek hızlarla arttırılabilecek alanın sanayi kesimi olduğunu göstermektedir. Tarihi gelişimi, potansiyeli ve çözümlenemeyen sorunları dikkate alındığında, sanayileşme, Türkiyenin kalkınma stratejisinde vazgeçilmez bir politika olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler arasında sanayileşme gereksinmesini ilk duyan ve bunu gerçekleştirmeyi özel programlarla planlara bağlayan ülkelere biri de Türkiye'dir. Nitekim sanayileşme yolu ile ülkeyi kalkındırmak amacı ile 1933 yılında başlayan beş yıllık ilk sanayi planı hazırlanmış ve uygulanmaya konulmuştur. Bunu yeni plan hazırlıkları izlemiş ancak 1939 yılında başlayan Dünya Savaşı, ikinci sanayi planının uygulanmasını olanaksız hale getirmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşına fiilen katılmamakla birlikte, kıt kaynakların ekonomik kalkınma yerine savaş hazırlığına yöneltilmesi, ulusal güvenlik açısından zorunlu olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak kalkınmaya ayrılacak kaynaklar sınırlı kalmıştır. Bundan sonra uzun süre bilinçli bir sanayileşme politikası izlenmemiştir. Buna rağmen 1960'lara kadar sanayi sektörünün ulusal gelir içindeki oranı, hızlı olmamakla birlikte bir artış eğilimi göstermiştir. 1960 yılından sonra Türkiyede yeni bir dönem başlanmış ve 1961 Anayasası ile Ülke'nin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasının plana bağlanması, devlete bir görev olarak verilmiştir.

Geçmiş on yıllık planlı dönemde büyüme hızındaki artış yanında sanayileşme yolunda da önemli adımlar atılmıştır. 1963-1972 yıllarını kapsayan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan döneminde gayri safi milli hasıla sabit fiyatlarla yılda ortalama yüzde 7, sanayi sektörü hasılası ise yine

sabit fiyatlarla yılda ortalama yüzde 9,8 oranında artmıştır(1). Bu dönemde sanayi sektörü en hızlı büyüyen kesim olduğundan gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı devamlı artış göstermiştir. Nitekim, 1962 yılında sanayi sektörünün gayri safi yurt içi hasıladaki payı yüzde 17,9 iken ,bu oran 1972 yılında yüzde 22,5'e yükselmiştir (2). Türk ekonomisinde sanayileşme yönünde beliren bu yapısal değişme yanında, imalât sanayiinin iç yapısında da önemli değişmeler olmuştur. Toplam imalât sanayi içinde tüketim malları sanayilerinin payı 1962 yılında yüzde 62 iken, bu oran 1972 yılında yüzde 47'ye düşmüş; buna karşılık ara mallarının payı 1962'de yüzde 28'den 1972 yılında yüzde 39'a; yatırım mallarının payı ise yüzde 10'dan yüzde 14'e çıkmış bulunmaktadır

Planlı dönemde istihdamın yapısında da (sektörler arası dağılımında) önemli sayılabilecek değişmeler olmuştur. Tarımda çalışanların oranı 1962 yılında yüzde 77 iken 1972'de yüzde 65'e düşmüş, buna karşılık sanayi ve hizmetlerde çalışanların payı sırasıyla yüzde 8'den, yüzde 11'e ve yüzde 15'ten yüzde 24'e yükselmiştir.

Kalkınma yalnızca ulusal gelirdeki artışı değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yapıyı sanayileşmiş toplum yapısına dönüştürmeyi hedef alan çabaları da içermektedir. Yukarıda verilen sayısal göstergeler bu alanda yeterli olmamakla birlikte planlı dönemde önemli gelişmelerin sağlandığını göstermektedir.

1973 yılında uygulanmasına başlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğinin tamamlanacağı 1995 yılına kadar uzanan perspektif planının ilk beş yıllık dilimini oluşturmaktadır. 1973-1995 dönemini kapsayan stratejinin esas amacı, Türk ekonomisini Avrupa Ekonomik Topluluğu ile rekabet edebilecek bir güce ve yapıya ulaştırmaktır. Bu Topluluğa katılma kararı, Türkiyenin belli bir süre içinde sanayileşmesini zorunlu kılmaktadır. Stratejide öngörülen hedefler gerçekleştiğinde, Üçüncü Plan dönemi başında gayri safi yurt içi hasıla içinde tarımın payı yüzde 28, sanayinin yüzde 23 ve hizmetlerin yüzde 49 dolayında olan bir ekonomik yapıdan; 1995'te tarımın payı yüzde 12, sanayinin yüzde 37 ve hizmetlerin yüzde 51 dolayında olan bir ekonomik yapıya ulaşacaktır.

Sanayileşmenin gereği ve önemi Üçüncü Planda şu şekilde ortaya konulmuştur. «Türk toplumunun yaşama düzeyini hızla yükseltecek bir

(1) Üçüncü Beş yıllık Kalkınma Planı 1973-1977

(2) Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları, DİE, 1974

ekonomik büyüme, sanayiın milli gelire gittikçe artan oranda katkıda bulunmasını gerektirmektedir. Yaşama düzeyinin yükselmesi ile doğacak olan sınaî ürün taleplerinin karşılanması, dış ticaretle ilgili sorunları çözümlenecek ölçüde ihracat ve ithalat ikamesi yapılabilmesi, istihdam olanaklarının kararlı ve sürekli olarak artırılması, tarımda modernleşmenin hızlandırılması, kırsal-kent arasında gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, toplumun bütün kesimlerinin verimliliğinin artırılması, kısaca kalkınma, ancak sanayileşme ile gerçekleşebilir» (1).

Sanayileşme hedefine ulaşmanın bilinen bir çok güçlükleri ve engelleri vardır. Bu engellerin gelişmekte olan ülkelerde bazı sorular ortaya çıkarması doğaldır. Örneğin: (1) bu ülkelerin kaynakları ve üretim faktörleri istenen sanayileşme için yeterlidir mi? Eğer değilse, bu sorun nasıl giderilecektir? (2) Talep, yani piyasa büyüklüğü ekonomik ve modern teknolojileri uygulamaya yeterlidir mi? (2) Sanayileşmede hangi teknolojiler kullanılmalıdır? Bütün bu ve benzeri önemli ve karmaşık sorunlar, sanayileşme ile ilgili tutarlı ve etkili bir politikanın belirlenerek uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Sanayileşme, Türkiye'nin başta istihdam olmak üzere karşılaştığı sorunların çözümlenmesi ve kalkınarak çağdaş toplumların gelişmişlik düzeyine ulaşabilmesi için bir gereksinim olarak belirmektedir. Bunun yanında ülkenin nüfusu, konumu, mevcut ve potansiyel doğal kaynakları, ulaşılmış olduğu gelir düzeyi, tasarruf oranı, altyapı tesisleri, işgücü niteliği ve niceliği bir çok alanda ekonomik büyüklükte ulusal sanayiler kurmasına olanak vermektedir.

(1) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Prg. 212